

Asya ile Avrupa arasında bir köprü görevi gören Anadolu, bu özelliği yüzünden birçok uygarlığa ev sahipliği etmiştir. Bu uygarlıklardan günümüze gelenlerden en eskilerinden biri Hititlerdir. Anadolu'da uzun süre hüküm süren Hititler'in yaşayışları, tarihleri, nereden geldikleri bilinmiyordu. Bu sırrı kazılarda açığa çıkarılan tabletler çözecekti...

Tabletler Hititleri Anlatıyor

ANADOLU toprakları uygarlıkların beşiği diye bilinir. Anadolu'da tarih öncesi çağlardan beri birçok uygarlık doğmuş, gelişmiştir; bunların izleri günümüze değin gelmiştir. Anadolu'nun bilinen en eski adı "Hatti Ülkesi"siydi. İlk kez Mezopotamya yazılı kaynaklarında Akadlarca yapılan bu adlandırma, MÖ 7. yüzyıldaki Asur yıllıklarında görüldüğü gibi bu döneme değin yaşarlığını korumuştur.

Hititler Anadolu'ya ilk geldiklerinde burada kendilerine Hatti denen bir kavimle karşılaşmıştı. Alacahöyük, Horoztepe gibi merkezlerdeki eserleri üreten bu yerli kavim, o dönemde yüksek bir uygarlık seviyesine ulaşmıştı. MÖ 2000'lerde Anadolu'ya gelen Hint-Avrupa kökenli Hititler de yurtlarından Hatti ülkesi olarak söz etmeyi sürdürdüklerinden, Boğazköy'de bulunan tabletleri ilk okuyan filologlar bambaşka bir dil konuşan farklı bir kavim oldukları halde bu Hint-Avrupa kökenli Hititleri Hatti olarak adlandırmışlardı. Oysa bu Anadolu'ya sonradan gelen kavim kendilerini Nasice

konuşan Nasililer olarak adlandırıyorlardı. Ancak Anadolu'da karşılaştıkları bu halkı yenip, yönetimi ele geçirmelerine karşın onların kültür potansiyelini eriyen Nasililerin de Hititler olarak adlandırılması sürüp gitti.

Hint-Avrupa kökenli olan Hititler din, mitoloji, töre ve örf yönünden büyük ölçüde Hatti etkisinde kalmıştı.

Hitit pantheonunun başlıca tanrıları Hatti dininden alınmıştı. Hititlerde birer kral adı olan Tuthaliya, Arnuvan'da ve Amunna Hatti dilinde kullanılan dağ adlarıydı. Hattiler Anadolu'nun yerli halkıydı ve MÖ 3. binin ortalarından beri küçük krallıklar, beylikler halinde yönetiliyorlardı. Bir tür kent-devlet olan bu beylikler MÖ 2000'li yıllarda teker teker Hititlerin eline geçmiştir. Bununla birlikte nüfusun çoğunluğunu Hattiler oluşturmayı sürdürmüştür. Ne var ki Hititler yerlilerle uzlaşmacı bir tutumda olduklarından hem kentlerin eski adlarını olduğu gibi kullandıkları hem de Hatti ve Hurri adları aldıkları için o dönemdeki prensliklerin hangisinin Hatti, hangisinin Hitit ya da Hurri olduğunu anlamak oldukça güçtür.

Kültepe, Alişar ve Boğazköy'de, Asur ticaret kolonilerine ait yerleşim yerlerinde bazı çivi yazılı Asurca metinler bulundu. Tahsin Özgüç'ün Kültepe kazılarında bulunduğu bir mızrak ucunda adına rastlanan kral Anitta, Hitit siyasal tarihinin yazılı kaynaklarda adı geçen ilk kralı olarak karşımıza çıkar. Bugünkü Boğazköy'de çıkarılan

otuz bine yakın çivi yazılı tabletin 8'i Kuşşara kenti kralı Pithana oğlu Anitta'dan söz eder. Bu tabletler kısaca Anitta metni olarak adlandırılan 79 satırlık bir belgenin birbirini tamamlayan üç parçasıdır. Anitta metni şu sözlerle başlamaktadır:

"Anitta, Pithana'nın oğlu, Kuşşara kralı söyle: O gökyüzünün Fırtına tanrısının sevgilisi idi. Kuşşara kralı kentten büyük bir kudretle inip, Neşa'yı bir gecede gücü sayesinde aldı. Neşa kralına saldırdı ama , Neşa'nın halkına kötülük etmedi. Onları "analar" ve "babalar" yaptı. (O derece değer verdi) Babam Pithana'dan sonra ben bir isyanı bastırdım. Hangi ülke ayaklandı ise onu tanrı Siu'nun yardımıyla mağlup ettim."

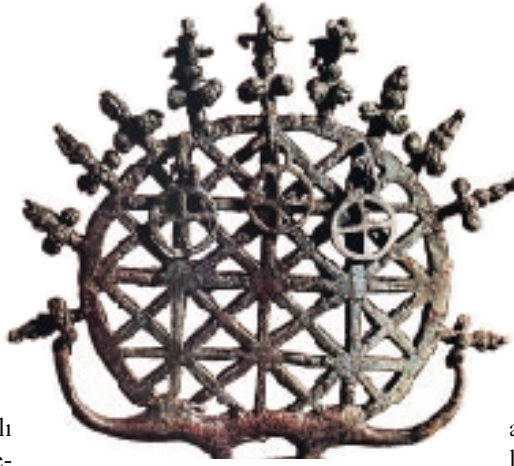
Kuşşara kralı Anitta, babası Pithana'nın Neşa kentini bir gece baskınıyla ele geçirdiğini, fakat kenttekilere kötülük etmediğini anlatıyor. Daha sonra kendi yaptıklarını sayıp döküyor. Babasının ölümünden sonra bütün doğunun isyan ettiğini, bunları bastırdığını, Neşa, Ullama, Harkimaş, Zalpuvaş, Hattuş ve Salatıvasa kentlerini ele geçirdiğini söylüyor. Anitta, "Benden sonra kim kral olursa, Hattuş kentini yeniden imar ederse, onu göğün fırtına tanrısı kahretsin." diyecek kadar kızgındır da. Ama kent sonra yeniden kurulacak ve Hitit Devleti'nin başkenti olacaktır.

Kuşşara kralı Anitta, bütün kentleri bir bir ele geçirir ve Anadolu'da birliği sağlar. Kendisi *rabum rabum*, yani büyük kraldır artık. Kurduğu devletse Hitit devletidir.

Güneşine Çıkan Uygarlık

1890'lı yıllarda Mısır'dan Avrupa başkentlerine arkeolojik belgeler geliyordu. Bu belgelerin Tel-el Amarna belgelerine ait olduğu anlaşılacaktı sonradan. Amarna tabletleri

Kral Anitta'nın mızrak ucu. Kültepe kazılarında bulunan bu mızrak ucu, Hitit siyasal tarihinin yazılı kaynaklarda adı geçen ilk kralı olan Kuşşara kralı Anitta'ya aittir. Anitta, diğer kent devletlerini ele geçirerek Hitit devletini kurar.

Mısır firavunlarının belgeliği idi. Mısır yazısı da çoktan çözülmüştü. İşte bu belgelerde bol bol Hitit krallarından söz ediliyor, onların mektupları bulunuyordu. Bu Anadolu'da bir zamanlar bir Hitit krallığı bulunduğu en iyi kanıtıydı. Bunun üzerine Hititlerin aranması için arkeolojik çalışmalara başlandı. 1906'da yapılan kazıyı yürüten Hugo Winckler, anılarını şöyle anlatır:

"20 Ağustos'ta 20 günlük bir çalışmadan sonra tepenin eteğinde yığılı taş parçaları arasındaki gedikten ilk bölme duvarına kadar ilerlemiş bulunuyorduk. Burada çok iyi durumda bir levha bulundu. Dış görünüşü insana iyi şeyler vaat eden bir izlenim uyandıyordu. Üzerinde yazılı olanlara şöyle bir göz gezdirince birden irkildim. Karşımda insanın sadece istek halinde bakacağını bile bile gerçekleşmesini ancak şakacıktan bekleyebileceği bir şey duruyordu. Ramses'in karşılıklı yaptıkları antlaşma hakkında Hattuşil'e yazdığı mektuptu bu. Gerçi son günlerde bu iki devlet arasında yapılan antlaşmadan söz eden kırık tablet parçası buluntularının sayısı artış göstermişti, fakat metin, tek başına Karnak tapınağı duvarında hiyeroglifle anlatılanlardan öğrendiğimiz ünlü antlaşmayı tam anlamıyla doğrulamaktaydı. Ramses, ünvanlarını, soyunu soyunu tıpkı antlaşma metninde olduğu gibi sayıp dökerek yine aynı şekilde ünvanları belirtilen Hattuşil'e hitap ediyor ve yazısının içeriği antlaşmanın maddelerine kelimesi kelimesine uyuyordu."

Anadolu'nun tarihsel çağları, Çorum'un Sungurlu ilçesine 5 km uzaklıktaki ve kazılarda Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşa olduğu anla-

şılan Boğazköy'de, Kültepe ve Alişar'da bulunan çivi yazısıyla yazılmış kil tabletlerle başlar. Sayıca Alişar ve Boğazköy'de az, Kültepe'de ise 23 bini aşan bu tabletlerin yazılmış olduğu dil, Mezopotamya'da çok geniş bir zaman dilimi içinde konuşulmuş olan ve günümüzde Arapça ve İbranice ile aynı dil ailesine giren Akkadca'nın eski Asur lehçesidir. Bu yazının çözülmesi, genellikle her bilinmeyen yazı sisteminin çözülmesinde olduğu gibi aynı yazıtın birden fazla dilde tekrarlandığı çift dilli ya da çok dilli denilen yazıtlar yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Bir lise öğretmeni olan Alman Grotend'in öncü çalışmaları sonucunda 19. yüzyılın başında okunabilmiştir. Anadolu'da bu yazı ve Akkadca tabletlerin ortaya çıkışı 1881 yılına rastlar. Bu tabletler

bulunduğu sırada yazının çözümlenmesinin üzerinden 80 yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Tabletler ilk önce eski eser kaçakçılarının eline geçmiş ve antika pazarına sürülmüştü. Tabletlerin ilk bulunduğu yer belirtilmek istenmediğinden bunların nereden çıkarıldığı sorusu Kültepe'nin de içinde bulunduğu coğrafi yerin Roma dönemindeki adı olan Kappadokya Bölgesi gösterilerek geçitirilmiştir. Bu yüzden dünyadaki çeşitli müzeler tarafından satın alınan Anadolu'nun ilk yazılı örnekleri, Kappadokya Tabletleri adıyla tanınmaya başlamıştır.

Bulunan tabletler çeşitli konular içeriyordu. Sözelimi içlerinden birinde ticarete zarara uğramış bir adamın öyküsünün ipuçlarını buluyoruz:

"Sen benim kardeşimsin; tanrının isteğine karşı zarara girdim. Hilebaz adamlar beni yaraladılar. Yüzüm yok oraya gelemem. Sen benim kardeşimsin; orada benim hizmetçi kız ile alakadar ol... Karımın benden ayrıldığı burada kulağıma geldi. Çok ağır üzüntüler içinde olduğum için oraya gelemem."

Enlilbani adlı bir kadının kocasına yazdığı bir tablettten de şunları okumak mümkün:

"Oturduğumuz evin yıkılacağından korkuyorum. Onun için köyde kerpiç

yaptırdım. Yazdığın kalaslara gelince, bunlar için muhakkak para gönder. Yalnız kalaslar burada ke-silmeli. Ben yalnız sana aitim sen de bana...

Sakın içki ziyafetlerine, eğlen-celerine gitme. Buradan ayrılma-dan önce gelinimiz hakkında bana şunları söylemiştin: Onu babasının evine gönderme, kendi ocağımız-da kalsın. Senin himayende evimi-zi muhafaza etsin. Sen gittikten sonra onun hakkında ne fena bir söz ne de dedikodu oldu. Fakat se-kiz haftadan beri benimle beraber kalmak istemiyor. Gidiyor gecele-ri babasını evinde kalıyor. Onun hakkında fena şeyler işiteceğin muhakkak ama benim sözlerime kulak asmıyor."

Günümüzden çok da farklı bir ya-şam anlatmıyor Enlilbani.

1887 yılında Orta Mısır'daki Tel el-Amarna'da yapılan kaçak kazılarda büyük bir tablet belgeliğine ait belge-ler eski eser pazarına sürülmüştü. Bu belgeler MÖ 14. yüzyılda Mısır firavunları olan 3. Amenofis, 4. Amonofis ve Tutankhamon'un ortadoğudaki di-ğer devletlerle yaptıkları diplomatik yazışmaları içermekteydi. Bu tablet-lerden birinde, Hitit kralı Şuppiluli-uma, firavuna kardeşim diye hitap edi-yor kendisini onunla eşdeğer bir hü-kümdar olarak değerlendiriyordu. Bu tabletler aracılığıyla Anadolu'da bir za-

manlar büyük ve güçlü bir imparator-luğun var olduğu kanıtlanmış oluyordu. Bu aynı zamanda İncil, Tevrat gibi kutsal kitaplarda adı geçen Het kav-minin de gizinin çözülmesi demekti. Het kavmi Hititlerdi.

Hititçenin çözülmeye başlanma-sıyla Boğazköy'de bulunmuş binlerce tabletin okunması ve anlaşılması yolu açılmış oldu. Dikkati çeken ilk nokta, konuları bakımından bu tabletlerin çe-şitliliği oldu. Belgelik denince ilk akla gelen devlet yönetimi ile ilgili belge-lerin saklandığı yer olmasına karşın, Boğazköy belgeliğinde tarih, edebiyat mitoloji, din sihir, büyü, hukuk gibi

hemen hemen bütün yazı türlerini kapsayan tabletler bulunması buran-ın daha çok bir kütüphane niteliği taşıdığını göstermektedir.

Şaşırtıcı olan bir diğer nokta da bu kitaplıkta ele geçen belgelerin o zamana dek bilinmeyen daha bir-çok eski dilin varlığını ortaya koy-masıdır. Hurrice ve Luvice bunlar-dandır. Hititlerle aynı coğrafyayı paylaştıklarından komşu diller ola-rak adlandırılan bu dillerden Luvice, Hint-Avrupa dil ailesinin bir parçasıydı.

Tabletler metinlerin kilden ya-pılmış levhalar üzerine yazılmasıyla oluşturulur. Bugüne değin ele geçirilen binlerce tablet bu şekil-dedir. Ancak metinlerden öğrenil-diğine göre önemli bazı metinler tunç, demir ya da Kadeş Antlaşma-sı'nda olduğu gibi gümüş tabletlere de yazdırılmıştı. Bu madeni tabletlerden hiçbirisi günümüze gelmemiştir. Bunun yanında "tahta tablet" ve "tahta tablet yazmanı" terimlerine de belgelerde rastlanmaktadır. Bu tahta tabletlere, kilden olanlara yapıldığı gibi, sivri bir araçla bastırılarak çivi yazısının kazın-masına olanak yoktu. Bu tabletlerin Asur'da yapılanlar gibi üzerleri balmumuyla kaplanmış tabletler olması ola-sılığı vardır. Balmumu tabakasının eriyip akmaması için tahta tablet biraz oyularak kenarları çerçeve halinde yüksek bırakılıyordu. Balmumunun

Anadolu'nun tarih çağları Hitit İmparatorluğu'nun başkenti olduğu anlaşılan Boğazköy'de, Kültepe ve Alişar'da bulunan çivi yazısıyla yazılmış kil tabletlerle başlar. On binleri aşan bu tabletlerin yazıldığı dil, Akkadça'nın eski Asur lehçesidir.

tahta yüzeyine iyi yapışmaması için de tahtanın yüzeyi pürüzlü bırakılıyordu. Bu tür tabletlerin kullanılış açısından iyi bir tarafı, balmunun ısıtılıp yumuşatılarak, yazıların silinmesi ve tabletin yeniden yazmaya hazır hale getirilebilmesidir. Bu olanak, mahkeme tutanakları, dikte edilen mektuplar ya da yazman yetiştiren okullardaki öğrencilerin alıştırmaları için kolaylık sağlıyordu. Önce bunlara yazılan karalamalar, gerektiğinde kitaplıklara konulmak üzere kil tabletler üzerine temize çekiliyordu.

Kuşşara kralı Anitta'nın Hattuşa'yı yıkıp, yeniden yapını lanetlemesine karşın yine kendi soyundan biri bu kenti yeniden yaptıracak, hatta kuracağı devletin başkenti yapacaktır. Asıl adı Labarna ya da Tabarna olan bu kral, adını sonradan Hattuşalı anlamında Hattuşili olarak değiştirecek ve tarihe 1. Hattuşili olarak geçecektir. Hattuişili adı ilk başlarda lakap olarak kullanılsa da sonraki krallara özel ad olarak verilmiştir. Hattuşili Hititleri güçlü bir devlet haline getirmesinden dolayı ilk kral olarak tarihte yer alır. Bu güçlü ve sağlam yapı oğlu 1. Murşili zamanında da sürdü de Murşili'den sonra taht kavgalarına rastlanır. Hattuşili'nin kendisinden sonra geleceklere vasiyet ettiği birlik, özellikle yönetici sınıfın içinde bulunduğu kişisel tutkular yüzünden bozulmaya yüz tutar. Murşili böyle bir çıkar oyunu sonucu eniştesi Hantili tarafından öldürülür. Hantili'yi de benzer bir kader beklemektedir. Yerine geçen Zidanta da oğlu Amunna tarafından öldürülür. Bu taht kavgalarına son verecek olan, tahta geçiş için kurallar koyan Telipinu'dur. Murşili'nin ölümünden yetmiş yıl sonra kral olduğu anlaşılan Telipinu, bir fermanla tahta geçeceklerin nasıl belirleneceğini anlatır: "Birinci prens kral olsun, birinci dereceden prens yoksa ikinci dereceden bir oğul kral olsun. Eğer tahta geçecek bir oğul yoksa birinci dereceden bir prensese bir içgüveyi versinler ve o kral olsun. Benden sonra kim kral olursa, onun kardeşleri oğulları, akrabaları, ailesinin bireyleri ve askerleri birlik olsun..."

İmparatorluk Dönemi

Telipinu sonrası Hitit devletinde yeni bir dönem başlar. Bu döneme Büyük İmparatorluk ya da Yeni İmparatorluk adı verilir. Bu dönemde Şuppiluliuma'ya değin gelen kalların sırası kesin olarak saptanamamıştır. Bazı belgeler üzerinde rastlanan adların krallık yapıp yapmadığı bile kesin değildir. Bu yeni dönemim en büyük kralı 1. Şuppiliuma'dır. Onun hakkındaki bilgiler oğlu 2. Murşili'nin ağzından anlatılmıştır tabletlerde. Şuppiliuma kuzeyde Kaşkaları yenmiş, Fırat nehrini geçerek Halep, Mukiş ve Uga-

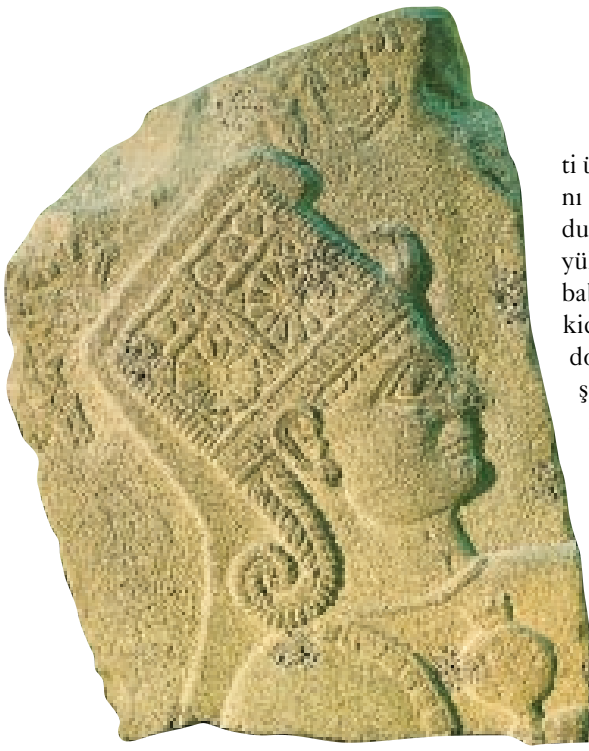

rit kentlerini ele geçirmiş, Hurri kentlerini yağmalamıştı. Hitit kralı Şuppiluliuma Kargamış seferindeyken Dahamunniş isimli bir Mısır kraliçesinden mektup almıştı. Bu mektubu ve gelişen olayları oğlu 2. Murşili şöyle anlatıyor:

"Babam Kargamış ülkesine gittiği zaman Lupakki ve Tarhunda Zalma'yı Amka ülkesine gönderdi. Onlar Amka'ya hücum ettiler ve sığırları, koyunları ve esirleri babamın önüne getirdiler. Mısır halkı Amka'ya hücumu işitince korktu. Buna ilaveten onların beyi olan Niphururiya (Tutankhamon) öldü. Bu yüzden Dahamunzu olan Mısır kraliçesi babama bir haberci gönderdi ve şöylece yazdı: 'Kocam öldü, bir oğlum yok. Söylendiğine göre sende oğul çok. Eğer sen onlardan birini bana gönderirsen benim kocam olacak. Tebaamdan hiçbirini seçmeyeceğim ve onu koca yapmayacağım... Korkuyorum.' Babam bunları işittiği zaman büyükleri toplantıya çağırdı (şöyle söyledi) 'Böyle bir şey benim bütün hayatım boyunca olmadı.' Bundan sonra babam teşrifatçı Hattuşa-ziti'yi şu emirle Mısır'a gönderdi: 'Git ve bana doğru sözü getir. Belki onlar beni aldatıyorlar. Belki de onlar beylerinin bir oğluna sahiptir, bana doğru sözü getir. Bu sırada babam Hattuşa-ziti Mısır'dan gelinceye kadar Kargamış'a saldırdı... Kargamış işini yoluna koyduktan sonra tekrar Hatti ülkesine döndü ve kış Hatti ülkesinde geçirdi. Fakat bahar olduğu zaman Hattuşa-ziti Mısır'dan geri geldi ve Mısır habercisi Bey Hani onunla birlikte geldi.

Babam Hattuşa-ziti'yi Mısır'a gönderdiği zaman ona şöyle talimat vermişti: 'Onların beylerinin bir oğulları olabilir belki onlar beni aldatıyorlar ve oğlumu kral yapmak için istemiyorlar.'

Bunun için Mısır kraliçesi mektuba cevap olarak şöyle yazdı: 'Niçin beni aldatabilir diyorsun? Eğer bir oğlum olsaydı bir yabancı ülkeye kendimi ve ülkemi küçük düşürücü bir mektup yazar mıydım?' Bana inanmıyorsun ve hâlâ konuşuyorsun. Benim kocam öldü. Benim oğlum yok. Asla be-

nim tabilerimden birini almayacağım ve onu koca yapmayacağım. Diğer bir memlekete yazmadım, yalnız sana yazdım. Senin oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Bana onlardan birini ver. O bana koca olacak, Mısır'a da kral olacak.' Babam müşfik kalpli olduğundan kadının arzusunu yapıyordu ve oğul için düşünüyordu. 'Ben aslen dosttum fakat sen beni birdenbire fena yaptın. Hurri ülkesi krallığından uzaklaştırmış olduğun Kinzalı adamına (Kadeş krallığı) geldiniz ve hücum ettiniz. Ben bunu işitince kızdım. Ordularımı, arabalarımı ve beylerimi oraya gönderdim.. Böylece onlar geldiler, senin bölgene, Amka ülkesine geldiler ve hücum ettiler. Senin ülken olan Amka'ya geldiklerinde ihtimal sen korktun. Bana bu sebepten bir oğul sorup duruyorsunuz.' Hani, babama şöyle söyledi: 'Oh, beyim, bu bizim memleket için yüzkarasıdır. Eğer biz bir kral oğluna sahip olsaydık, yabancı bir memlekete gelir ve bizzat kendimiz için bir bey rica eder miydik? Bizim beyimiz olan Niphururiya öldü. Bir oğlu yok. Bizim beyimizin karısı yalnız. Biz beyimizden Mısır krallığı için oğul rica ediyoruz ve hanımımız olan kadına koca arıyoruz. Bundan başka biz başka bir memlekete gitmedik. Size geldik. Şimdi beyimiz bize bir oğlunu ver. Sonra babam bizzat onlar için bu oğul işini ele aldı Anlaşma tableti hakkında sordu. (Bu anlaşma içinde) evvelce Kuruştama halkı yani Hatti vatandaşlarını nasıl alıp Mısır'a götürdüğünü ve onları Mısır vatandaşı yaptığını hava tanrısının Mısır ve Hat-

ti ülkeleri arasında bir anlaşma yaptığını ve onların devamlı şekilde dost olduğunu anlatmaktadır. Onlar önünde yüksek sesle tableti okudukları zaman babam onlara şöyle hitap etti: 'Çok eskiden Hattuşa ve Mısır birbirleriyle dost idiler. Ve şimdi de böyle, aynı şey şimdi tarafımızdan vuku buldu. Böylece Hatti ve Mısır birbirleriyle ebediyen dost olacaklardır.'

Ama bu istek gerçekleşemedi. Oğullarından Zannanza'yı Mısır'a göndermeye karar veren Şuppiliuma geç kalmıştı. Mısırdaki tahta geçme tutkusuna sahip kişiler harekete geçmiş ve saray halkından biri Mısır tahtını ele geçirmişti. Zannanza Mısır'a varamadan yolda öldürüldü. Şuppiliuma bu haberi alınca çok üzüldü, oğlu için ağıtlar yaktı. Tanrılara şöyle dedi: "Ey tanrılar! Ben kötülük yapmadım, ama Mısır halkı bunu bana yaptı. Şimdi de sınırlarıma saldırdılar."

Hititlerin tepkisi sert oldu. Şuppiliuma sefere çıktı ve Mısır'ın yaya ve arabalı askerlerini yenilgiye uğrattı. Yakaladığı tutsakları ülkesine getirdi. Bu yenginin Mısır topraklarında olmadığı, yenilen Mısır ordusunun Mısır güçlerinin tamamını oluşturmadığı sanılmaktadır. Fakat ne olursa olsun bu çatışma, daha ileride Kadeş Antlaşmasıyla bitecek olan Mısır-Hitit savaşına yol açan bir olaydı.

Babası Şuppiliuma'nın yaptıklarını da bize aktaran 2. Murşili kendi egemenlik döneminde olanları yıllara ayırarak ayrıntıları ile vermektedir. 2. Murşili'nin yıllıkları anlatım biçimi ve ayrıntılara geniş yer vermesi açısından önemlidir. Bu yıllıklar Boğazköy arşivlerinde bulunmuş en geniş tarih içerikli belgelerdir. Bu belgelerde 2. Murşili babasının son günlerini (MÖ 1345) ve tahta geçmeden önce olan olayları şöyle özetlemektedir:

"Ben babamın tahtına oturmadan önce, yöredeki düşman ülkeler benimle savaşa giriştiler. Babam tanrı olunca (ölümce) kardeşim Arnuvanda babasının tahtına oturdu. Fakat

sonra o da hastalandı. Düşman ülkeler kardeşim Arnuvanda'nın hasta olduğunu öğrendiklerinde gerçekten düşmanlığa başladılar. Fakat kardeşim Arnuvanda da tanrı olduğunda henüz savaş açmamış düşmanlar da açıkça düşmanlığa başladılar. Yöredeki düşman ülkeler şöyle diyorlardı: 'Onun babası Hatti ülkesi kralı, kahraman bir kraldı. Düşman ülkeleri yenmişti. O şimdi tanrı oldu. Babasının tahtına oturan oğlu da bir savaş kahramanıydı. Fakat o da hastalandı ve tanrı oldu. Ama şimdi babasının tahtına oturan küçüktür. Ve Hatti ülkesini ve Hatti ülkesine bağlı toprakları kurtaramaz.' Babam uzun süre Mitanni ülkesinde kaldığından efendim Arinna kentinin güneş tanrıçasının bayramlarını kutlayamamıştı. Fakat ben majeste, babamın tahtına oturunca yöredeki düşman ülkelere sefere çıkmadan önce efendim Arinna kentinin güneş tanrıçası'nın belirlenmiş bayramlarıyla ilgilendim, onları kutladım. Ve Arinna'nın güneş tanrıçasına ellerimi kaldırıp dedim ki: efendim Arinna kentinin güneş tanrıçası! Bana küçük diyen ve beni saymayan yöredeki düşman ülkeleri sürekli senin topraklarını almaya uğraşıyorlar. Bana, aşağı gel ve benimle birlikte bu ülkeleri yen! Arinna'nın güneş tanrıçası bu sözlerimi işitip bana geldi ve ben babamın tahtına geçer geçmez on yıl içinde yöredeki düşman ülkeleri yendik."

2. Murşili, siyasal alanda başarılı olmuştu. Ne var ki mutsuz bir adamdı. Çok sevdiği babasını ardından da ağabeyi Arnuvanda'yı ölüme götüren ve ba ülkesini sarmış, nice ölümlere yol açmıştı. Sarayda Tavannana olarak egemen olan üvey annesi (Şuppiliuma'nın son eşi) yaşamı ona zehrediyordu. Karısı onun eziyetinden dolayı ölmüştü. Bunların yanında bir gün çakan bir şimşekten çok korkmuş ve dili tutulmuştu. Bu konuda kendisi şöyle yakınmaktadır: "Birden hava bozdu. Gök tanrısı korkunç bir şekilde gürlledi ve ben ürktüm. O zaman ağızda söz azaldı ve söz kesik-

lik yaparak yukarı doğru çıktı. Yıllar geçince bu, düşlerimde de kendini duyurmaya başladı. Bu düşlerin birinde tanrının eli bana değdi, o zaman konuşma gücümü bütünüyle yitirdim. Bunun üzerine bir orakel sorusu (tanrının yanıt vermesi beklenen soru) düzenledim."

Hitit inançlarına göre felaketler, tanrıların kırgınlığından kaynaklanır. Muşşili, metnin devamında anlatıldığına göre orakelin Gök tanrısına kurban vermesi önerisini yerine getirir. Dilinin tutulması ve ülkede vebanın yayılması, Muşşili'ye göre babasının işlediği bir günahın dolayısıdır. Bu düşüncesini "veba duası"nda şöyle anlatıyor:

"Ey tanrılar, sizler Tuthaliya'nın dökülen kanının öcünü almak istiyorsunuz. Ancak Tuthaliya'yı öldürenler bu günahların cezasını çektiler. Hatti yurdu da bu kan günahının cezasını çekti. O şimdi benim üstüme de geldiği için ben bu günahın kefaretiyle ailemle birlikte kurban ve tövbe yoluyla ödeyeceğim. Tanrılarımın gönlü yine rahat olsun. Ey tanrılar bana karşı yine iyi olunuz. Sizin katınıza çıkmak, size yakarmak istiyorum, ne olur beni dinleyin. Ben kötülük yapmadım ve önceden kusur işleyenlerden, kötülük yapanlardan bugün kimse kalmadı; hepsi öldü. Ancak böyle olmakla birlikte, babamın günahları da bana sirayet ettiğinden, size, tanrılara, ülke için vebadan dolayı günahlarımı ödeyeceğim. Sizi rahibiniz ve hizmetkârınız olduğum için bana karşı iyi duygular besleyin ve kalbimden bu sıkıntıyı kovun, ruhumdan bu korkuyu alın."

2. Muşşili'nin bu veba duası birçok şey söylüyor bize. "Sizin rahibiniz ve hizmetkârınız olduğum için..." sözleri Hitit krallarının aynı zamanda dinin de başı olduğunu anlatıyor. Demek ki Hitit büyük kralı aynı zamanda bütün rahiplerin de başıydı. Bu metnin söylediği başka bir şey de 2. Muşşili'nin babası Şuppiluliuma'nın tahta çıkarken Tuthaliya adındaki bir kralı öldürüp, tahtı zorla ele geçirdiğidir.

2. Muşşili'nin uzun yıllar süren egemenliğinin nasıl noktalandığı bugün bilinmiyor. Onun da vabaya yakalınıp ölmüş olması olasıdır. Kendisinden sonra ise tahta ikinci karısından olan ikinci oğlu Muvatalli geçmiştir. 2. Muşşili'den sonraki üç kralın yaşadığı dönem, Mısır'la girişilen ve sonunda antlaşma imzalanan Kadeş savaşına değin geçen dönem olması nedeniyle Hitit tarihinde önemli bir yere sahiptir. MÖ 1306 yılında tahta geçen Muvatalli babası gibi ülkenin sınırlarını sağlamlaştırmaya çalıştı. Mısır seferi artık kaçınılmaz olmuştu. Bu seferin hazırlıklarına başlandı. Muvatalli arka karaya devletlerle antlaşmalar imzalıyor ve Mısır'a yapacağı sefere onların da katılmasını şart koşuyordu. Başkenti Hattu-

şa'dan güneydeki Dattaşa'ya taşıdı. O devirde, Amurru devletinin hüküm sürdüğü Suriye önemli bir konuma sahipti. Amurru devleti, kim güçlüyse onun himayesine giriyor, vergi ödeyerek yaşamını sürdürme politikası güdüyordu. Muvatalli zamanında bu devlet Mısır'ın safına geçmişti. Mısır'ın da Hatti'nin de Suriye'yi elde tutma isteği zamanın bu iki güçlü ülkesini karşı karşıya getirmişti. Bu süreci Muvatalli'nin küçük kardeşi, sonradan büyük kral olacak 3. Hattuşili'nin yazdığı yaşamöyküsünden öğrenmek mümkündür. 3. Hattuşili yaşamöyküsünde uzunca bir döneme ışık tutmaktadır:

"Büyük kral, Hatti ülkesinin kralı Muşşili'nin oğlu, büyük kral Hatti ülkesi kralı Şuppiluliuma'nın torunu, Kuşşara kralı Hattuşili'nin soyundan, büyük kral, Hatti ülkesi kralı Tabarna Hattuşili'nin sözleridir: Tanrıça İştar'ın kudretinden söz edeceğim; bu-

nu herkes duymalıdır. Ve gelecekte tanrılar içinde İhtar özellikle kutsanmalıdır. Babam Murşili'nin dört çocuğu oldu: Halpaşulupi, Muvatalli, Hattuişili, bir de kız çocuk. Bu saydıklarım içinde ben en küçükleriydim. Efendim İhtar, kardeşim Muvatalli'yi babam Murşili'ye rüyasında gönderdi. Yıllar Hattuişili için kısadır (ömrü uzun değildir) o sağlıklı değildir. Onu bana ver; o benim rahibim olsun. O zaman sağlıklı olur. Ve babam beni küçük çocuğunu aldı ve beni tanrıçanın hizmetine verdi. Ve İhtar benim efendim benim elimden tuttu, bana hükmetti. Babam Murşili tanrı olduğunda kardeşim Muvatalli babasının tahtına oturdu. Kardeşimin yanında ben de ordu komutanı oldum. Kardeşim beni saray başmuhafızı mevkiine çıkardı ve Yukarı Ülke'yi (İç Anadolu'nun kuzey kesimleri) benim yönetimime verdi. Ve ben Yukarı Ülke'yi egemenliğim altına aldım. Efendim İhtar beni esirgediği, kardeşim Muvatalli de iyi tuttuğu için, efendim İhtar'ın bana olan koruyuculuğunu ve kardeşimin bana iyi davrandığını görenler beni kıskandılar. Benden önceki vali ve diğerleri benim kötülüğümü istediler. Ve bana karşı iftira edilmeye başlandı. Ve kardeşim Muvatalli benim için soruşturma açtı... Düşmanlardan olsun, mahkemedeki karşıtlarımdan olsun, kral sarayından olsun, bana karşı edilen sözlere karşı, İhtar beni savundu, her fırsatta beni kurtardı. Düşmanlarımı, beni çekemeyenleri benim elime teslim etti. Ben onların (işini) tamamladım. Kardeşim sorunun aslını anlayınca bana hiçbir kötülük yapmadı. Ve beni tekrar korumasına aldı, Hatti ordusunu ve arabalı savaşçılarını bana teslim etti. Bütün Hatti ordusunda komutayı ben üstlendim. Ve beni efendim İhtar'ın onurlandırmasıyla hangi düşman ülkeye doğru döndüysem, düşman bana karşı gelemedi. Düşman ülkelere karşı hep ben galip geldim."

Hattuişili kardeşi Muvatalli'nin en büyük yardımcısı olmuştu. Hattuişili bir türlü dizginlenemeyen, kuzeyde yaşayan Kaşkaları yenmiş ve kuzey bölgelerinin tek hakimi durumuna

gelmiştir. Öyle ki Hattuişili bugünkü Amasya'da bulunan Hakmiş kentinde özerkliğe sahip bir kral olmuştur. Bu dönemde Kaşkalar üzerindeki baskısını artırarak çok uzun süredir Hatti toprakları dışında kalmış olan kutsal kent Nerik'i tekrar ele geçirmeyi başarmıştır. Bu sayede Muvatalli batı ve güneybatısına seferler düzenleyebilmiş, Mısır'a karşı sert bir tutum takınabilmiştir. Mısır'a karşı yapılan savaşta da bu yörelerden askerler Hitit ordusunun yanında savaşmıştır.

Kadeş Savaşı

Mısır'a karşı, 2. Ramses'in beşinci krallık yılında, MÖ 1286'da yapıldı. Tarihin ilk dünya savaşı denebilecek bu savaş, tarihin ilk yazılı antlaşması ile bitecekti. Savaş sırasında 20 000 ki-

şilik Mısır ordusu Ra, Ptah, Seth ve Amon adlı dört tümene ayrılmıştı ve Amon ordusuna Firavun Ramses'in bizzat kendisi kumanda ediyordu. Ramses büyük bir taktik hatası yapmış bu dört orduyu birbirinden çok uzak mesafede Kadeş üzerine sürmüştü. Hitit ordusunun Halep civarında bulunduğunu düşünüyordu. Fakat gerçekte 17 000 asker ve yaklaşık 3500 savaş arabasından oluşan Hitit ordusu Kadeş yakınlarındaydı. Mısır orduları savaş düzeni almaya fırsat bulamadan Hitit ordusu diğer üç ordudan ayrılmış olan Amon ordusuna saldırdı. Fakat geriden gelen Mısır orduları yetişip savaşa katıldılar.

Savaşın sonunda 2. Ramses zafer kazandığını söylese de bu gerçeğe fazla uygun görünmemektedir. Çünkü Hitit kuvvetlerinin Şam'a kadar bütün Amurru ülkesini yakıp yıktıkları ve Amurru'nun yeniden Hitit egemenliğine döndüğü bilinmektedir. Hititlere ihanet ettiği düşünülen Benteşina da krallıktan uzaklaştırılmış yerine Şapili getirilmiştir.

Kadeş savaşından sonra Hitit ve Mısır ülkelerinin birbirleriyle barış antlaşması tarihi açıdan büyük önem taşır. Bu belgede savaşı yapan kral Muvatalli öldüğü için kral olan Hattuişili'nin imzası vardır. 3. Hattuişili kral olmadan önce yeğeni Urhi-Teşup'un kötü davranışlarıyla karşılaşmıştı. Muvatalli öldükten sonra yerine geçen oğlu Urhi-Teşup 3. Murşili adıyla tahta çıkmıştı. Fakat babası Muvatalli'nin amcasına verdiği imtiyazları sürdürmek istememişti. Muvatalli döneminde Dattaşsa'ya taşınan başkenti Urhi-Teşup yeniden Hattuişili'ye taşımıştı. Fakat kendisini tahta geçiren amcasına karşı gittikçe ters bir tutum içine giriyordu. Hattuişili'nin anlatımına göre onu en çok kızdıran hareketi elinden en önemli iki kenti almak istemesiydi:

"Ve benim elimden Hakmiş ve Nerik'i aldı. Artık dayanamadım ve ona isyan ettim. Fakat ona isyan ederken (din açısından) pis (bir şey) yapıp ona arabada ya da evde saldırmadım. Ona (yalnızca) şöyle düşmanca bir haber ilettim: 'Bana karşı kavgayı başlattın. Ve sen büyük kralısın, senin bana bıraktığın tek kalede yalnız ben kralım. Haydi! Bizim hakkımızda Gamuha kenti İhtar'ı ve Nerik kenti fırtına tanrısı karar versin. Ben Urhi-Teşup'a böyle yazdığımda eğer biri deseydi ki Sen onu önce krallık mevkiine çıkarttın da, şimdi neden ona isyan ettiğini yazıyorsun? (O zaman diyecek oydu ki) Benimle kavgaya başlamasaydı."

Urhi-Teşup amcasını kızdırmanın bedelini tahttan indirilerek öder. Muhtemelen hırslı ama yeteneksiz olan Urhi-Teşup'un yerine akıllı ve temkinli olan Hattuişili'yi destekleyenler olmuştur. Urhi-Teşup'un krallık adının kayıtlarda anılmayıp prenslik adının kullanılması Hattuişili'nin ona olan kızgınlığının bir göstergesidir.

Kadeş antlaşmasının altında yer alan büyük kral 3. Hattuşili ve kraliçe Pudahepa'nın mühürleri. adeş antlaşması tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmaydı. Mühürlerdeki uzun üçgen kral, onun üzerindeki iki ucu kıvrık işaret büyük kral anlamına geliyordu. Kral işaretinin tam karşısındaki kadın başı kraliçe demektir. En üstteki kanatlı güneş, krallık simgesiydi. Mührün çevresini saran çivi yazıları kralın ve kraliçenin adını ve ünvanlarını anlatmaktaydı.

Kadeş antlaşmasının altında 3. Hattuşili'nin yanı sıra kraliçe Pudahepa'nın da mühürü vardır. Pudahepa Hitit tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ülkeyi kocası Hattuşili ile birlikte yönetir. Kocasıyla bir başka ortak yönü de tıpkı Hattuşili gibi evlenmeden önce kendini İştara adanmış bir rahibe olmasıdır. Bundan dolayı dindar bir kraliçedir. Mühürlerinin birinin üzerinde şöyle yazar: "Hatti ülkesi prensesi, yeryüzünün efendisi Arinna'nın Güneş tanrıçasının gözdesi, tanrıçanın hizmetkârı, Kizzuwatna ülkesinin kızı Puduhepa'nın mühürü." Puduhepa Kadeş antlaşmasının altına bu mühürünü basmıştır. Hattuşili ise "Büyük kral, Hatti ülkesi kralı, kahraman, Arinna'nın Güneş tanrıçasının, Nerik kenti'nin fırtına tanrısının ve Şamuha kentinin İştara'nın gözdesi Hattuşili"

Kadeş antlaşmasıyla iki ülke arasında kurulan dostluğun yararları sonradan görülecektir. 3. Hattuşili'den sonra tahta çıkan Tuthaliya döneminde yaşanan bir kıtlık Hatti ülkesinde açlığa neden olmuştur. Mısır ile 3. Hattuşili döneminde kurulan dostluk bu kıtlıkla baş etmekte yararlı olmuştur. Firavun Merneptah'ın ilk krallık yıllarına rastlayan bu kuraklıkta Hatti ülkesine gemilerle tahıl yardımı yapılmıştır. Tuthaliya o dönemde Asur tehlikesiyle uğraşmış, ülkesini tehlikeden uzak tutmaya çalışmıştır. Asurlar karşısındaki tehlike ise yalnızca bu devletin iç sorunları yüzünden atlatılabilemiş, Asur kralı oğlu tarafından öldürülünce Hititler bir süre rahat soluk almışlardır.

Tuthaliya'nın ölümünden sonraki yıllar Hitit devleti için gerileme ve yıkılma dönemidir. Tuthaliya'dan sonra tahta geçen 3. Arnuvanda döneminde iç karışıklıkların başgösterdiği biliniyor. Arnuvanda'nın çocuğu olmadığından ardından tahta kardeşi 2. Şuppiluliuma geçer. Hititlerin son büyük kralı 2. Şuppiluliuma'dan sonra devlet çökmüştür. Bu çöküşün birçok nedeni vardır elbette. Devletin içindeki kargaşalar, güçlenen Asur tehtidi ve ekonomik güçlükler Hitit devletini yıkıma götüren nedenlerdir.

Hattuşa'da başyazıcının Şuppiluliuma'ya yaptığı bağlılık yemini dolayısıyla söylediklerinden anlaşılıyor ki karışıklık kendini sarayda bile göstermeye başlamıştı: "Ben sadece efendim Şuppiluliuma'nın çocuklarını koruyacağım... Hatti ülkesi halkı başkaldırıncaya, efendim majeste, babamı, annemi ve daha küçük bir çocukken beni yanı-

na aldım... Majestenin ağabeyi kralken ben büyümüşüm ve onu korudum. Ona karşı hiç kusurda bulunmadım. Hatti halkı ona güçlükler çıkarınca onu hiçbir zaman yalnız bırakmadım."

Bu sözlerden ülkede hatta sarayda kötü olayların gelişmekte olduğu anlaşılıyor. Arnuvanda döneminde ortaya çıkan huzursuzlukların 2. Şuppiluliuma döneminde artarak sürdüğünü düşündürüyor bu.

Öte yandan deniz ve kara yoluyla Anadolu'ya gelen kavimler, dolayısıyla yaşanan bu geniş çaplı kavimler göçü karşısında Hititler dayanamamıştır. Bu kavimler Anadolu'da karşısına çıkan her şeyi yakıp yıkarak Mısır'a dek ilerlemişlerdi. Mısır kayıtlarındaki bir belgeden bunu anlamaktayız. Firavun 3. Ramses Medinet Habu'daki tapınağın duvarlarına bu saldırıları yazdırmıştı: "Hatti memleketlerinden hiçbiri bunların hücumuna karşı duramadı. Kadeş, Kargamış, Arzava ve Alasya tahrip edildi. Amurru krallığının bir yerinde karargah kurdular."

Bu metnin devamında öküz arabaları ve gemilerle ilerleyen bu kavimlerin her yerde karşılına çıkanları son kişiye kadar öldürdükleri anlatılır. Bu dalga ancak Mısır'da durdurulabilecektir. Tarihte "Ege Göçü" olarak adlandırılan bu dönemden sonra Yunanistan, Anadolu ve Suriye korkunç bir biçimde tahrip edilmiş ve uzun süren bir karanlık devre girmiştir.

Gökhan Tok

Konu Danışmanı: Prof. Dr. Tahsin Özgüç

Kaynaklar:

Alp, S., Hititlerde Şarkı Müzik ve Dans, Kavaklıdere, 1999

Akşit, I., Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Tarih Hazinesi, Akşit, 1982

Akurgal, E., Anadolu Uygarlıkları, Net, 1995

Diğol, A., M., Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, c1, Görsel Yayınlar, 1982

Kinal, F., Die Frage nach dem Alter Hethitischen, hieroglyphen, Jahrbuch für kleinasiatischen forschung, 1956

